

درس
چهارم

تعقل، تفکر، تدبّر و تفقه

از دیرباز تا به امروز مهم‌ترین تفاوت انسان را نسبت به سایر موجودات، عقل او دانسته‌اند. در قرآن کریم و احادیث شریف پر ارزش و به‌کارگیری این موهبت الهی بسیار تأکید شده است. در ادبیات ما نیز در شأن این آفریده‌ی بزرگ الهی، مطالبی نغز و زیبا آمده است؛ تا آن‌جا که گفته‌اند: «خدایا! آن که را عقل دادی چه ندادی و آن که را که عقل ندادی چه دادی؟» نسبت و رابطه‌ی ما با این موهبت الهی چیست؟ این سرمایه‌ی بی‌مثال را در چه راهی و به چه میزان به کار می‌اندازیم و از آن بهره می‌بریم؟ قرآن کریم درباره‌ی آن، چه توصیه‌ها، هشدارها و فرمان‌هایی دارد؟

شناخت و ارژگان

عَقْل (ب): مهار کرد؛ عقل قوه‌ای است که به وسیله‌ی آن درست از نادرست و خوبی از بدی تشخیص داده می‌شود؛ به گونه‌ای که به پیروی از آن چه تشخیص داده، ملزم می‌کند. معمولاً فعل «عَقَلَ» به معنای «درک کرد و فهمید» به کار می‌رود.

تَفَكَّرَ: اندیشه کرد؛ تفکر به کار انداختن فکر است و فکر به معنای اندیشه و دقت برای شناخت و کسب معرفت درباره‌ی علل و دلایل یک چیز است.

تَدَبَّرَ : تدبّر کرد؛ تدبّر به معنای بررسی نتایج و عواقب یک چیز است.
تَفَقَّهَ : با دقت فهمید، تفقه، فهم دقیق است.

کاربرد در قرآن

برای آشنایی بیش تر با کاربردهای مختلف واژگان اصلی درس در قرآن، جدول زیر را کامل کنید.

معنای واژه	مشخصات صرفی	عبارت قرآنی	واژه	آیه
		ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ ^{بقره ۷۵}	عَقَلُوهُ	۱
		وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ^{عنکبوت ۴۳}	ما يَعْقِلُ	۲
		إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ^{مذثر ۱۸}	فَكَّرَ	۳
		أَوْ لَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ ^{روم ۸}	لَمْ يَتَفَكَّرُوا	۴
		أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلَ خُفٍّ أَنْ تَتَفَكَّرُوا ^{سبأ ۴۶}	تَتَفَكَّرُوا	۵
		كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا ^{ص ۲۹}	لِيَدَّبَّرُوا ^۱	۶
		فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ^{نازعات ۵}	الْمُدَبِّرَاتِ	۷
		قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ ^{هود ۹۱}	نَفَقَهُ	۸
		لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ ^{توبه ۱۲۲}	لِيَتَفَقَّهُوا	۹

۱- لَمْ + يَتَدَبَّرُونَ ← لَمْ + يَدَّبَّرُونَ ← لِيَدَّبَّرُوا (از باب تفعّل که مصدر آن تدبّر است)

قرآئت و ترجمه

۱- يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ
وَمِنْ كُلِّ الشَّمَرَاتِ
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

نحل ۱۱

۲- وَسَحَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
وَالنُّجُومَ مُسَحَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

نحل ۱۲

۳- كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ
لِيَذَّبَ رُوسَ الْكَافِرِينَ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ

ص ۲۹

۴- وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ
لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ
وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

نحل ۴۴

۵- الر * تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ
إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

یوسف ۱ و ۲

۶- ... فَلَوْ لَا نَفَرَ^۱ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ
لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ
وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ
لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

توبه ۱۲۲

۷- ... وَ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ^۲
كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ
لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ...

بقره ۲۱۹ و ۲۲۰

۸- يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ
أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ ...

روم ۷ و ۸

۱- پس چرا کوچ نمی کند

۲- مازاد مال

تمرینات

تمرین اول — با مراجعه به آیات درس و آیات ۱۹۰ و ۱۹۱ آل عمران، ۱۵۱ انعام، ۱۰۹ تا ۱۱۱ یوسف، ۶۶ تا ۶۹ نحل و ۲۱ روم مشخص کنید که قرآن کریم در چه موضوعاتی ما را به تفکر و تعقل دعوت کرده و فرمان می‌دهد؟

تمرین دوم — با مراجعه به آیات ۳ یونس، ۲۴ محمد، ۲۳ مدثر، ۹۰ صافات، ۴۵ انعام، ۲۵ یوسف و ۴۰ ق، واژگان مشتق از ریشه‌ی «دبر» را نوشته و معنا کنید.

تمرین سوم — با مراجعه به کتاب الْمُعْجَمُ الْمُفْهَرَس و بررسی آیاتی که با تعبیر «أَفَلَا تَعْقِلُونَ» به ما هشدار می‌دهند، توضیح دهید که این آیات ما را به اندیشه و تعقل در چه اموری ترغیب و تشویق می‌کنند؟

حكمة

پیامبر اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ :

إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا
فَقَّهَهُ فِي الدِّينِ
وَزَهَّذَهُ فِي الدُّنْيَا
وَبَصَّرَهُ عُيُوبَهُ

میزان الحکمة، باب تَفَقُّه

حضرت علی علیہ السلام :

لَا عِبَادَةَ كَالْتَّفَكُّرِ فِي صُنْعَةِ اللَّهِ

الحياة، ج ۱، ص ۵۱

